

УДК 39 (477)

ББК 63.5 (4 Укр)

**ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СУПЕРНИЦТВО В СФЕРАХ
ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ
У МІСТАХ І МІСТЕЧКАХ ГАЛИЧИНИ
В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

М. Д. Вітенко

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380(342)59-61-87; e-mail: kf@hpu.if.ua*

У даній статті автор аналізує вплив соціально-економічних факторів на польсько-українські взаємини у Галичині. Особлива увага відводиться проблемам дефіциту житла, конкуренції на ринку праці, соціальному захисту жителів міст регіону. Автор вживає термін “паралельні світи” для означення етно-конфесійних спільнот між якими власне і відбувалися найгостріші соціально-економічні суперечки пов’язані також із релігійними та національними чинниками.

***Ключові слова:** Галичина, польсько-українські відносини, соціально-економічні чинники, спільнота.*

У містах та містечках Галичини найгостріше проявилися міжетнічні суперечності, що знаходили свій вияв у своєрідних “паралельних світах” – коли представники різних націй проживали на сусідніх вулицях, площах у одному місті, але у повсякденному побуті майже не контактували між собою, вели відмінне культурне, політичне та економічне життя. Ті ж нечисленні факти випадкових зіткнень інтересів породжували прояви ксенофобії. Таку ситуацію можна охарактеризувати як явище “потрійного Львова” (був Львів – український, Львів – польський, Львів – єврейський), потрійних, а іноді квартетних чи подвійних Станіслава, Дрогобича, Тернополя, Коломиї, Ярослава, Яворова і т. д. Однак, якщо ще у XVIII ст. – початку XIX ст. такий поділ на “паралельні світи” був безсумнівним, то вже в 1867 – 1914 рр. він під впливом урбанізаційних процесів, поширення ринкових відносин, почав зникати [1].

У містах і містечках Західної Галичини паралельні світи формували польська і єврейська спільноти, а в Східній Галичині – до цих двох додавалася ще й українська.

Найбільші етнічні спільноти Галичини жили хоча й поряд, але розрізненими таборами. Навіть святкування велися окремо. Цьому сприяла і позиція церкви, різні релігійні календарі та традиції. Заснування у містах чи містечках спільних польсько-українських, християнсько-єврейських чи якихось іще поліетнічних наукових, економічних, культурних товариств було надзвичайною рідкістю. Та ж незначна кількість

таких організацій досить швидко перетворювалися на однонаціональні [2].

Все політичне та економічне життя галицьких міст і містечок визначалося низкою законодавчих актів Австро-Угорщини, зокрема “Законом громадським” від 12 квітня 1866 р., який визначав права і привілеї 30 найбільших міст провінції, а також “Законом про самоврядування” від 13 березня 1889 р., згідно з яким права та привілеї поширилися на 200 міст і містечок [3].

Як впливає з цих законів, а також з численних розпоряджень Галицького намісництва (найвищого органу виконавчої влади у Галичині), до компетенції міських рад входили такі обов’язки: регулювання містобудування, брукування вулиць, спорудження мостів, водогонів, каналізації, утримання міського лікаря та аптекаря, будинків німецьких. Кошти на їх реалізацію збиралися як 3 податки: 1) пропінаційний – за продаж спиртних напоїв; 2) копитковий – податкового збору за перегін вулицями міст тварин (коней, волів, корів, мулів, ослів, овець, кіз, свиней); 3) акцизний – за продаж м’яса, шкір та деяких інших товарів. Недоліком було те, що збір цих податків надавався Виділом краєвим міським громадам в індивідуально на певний термін. Громади при цьому сплачували певну суму до державної казни. Так, громаді Снятина право збору податку від продажу вина і м’яса надавалося на 4 роки, громаді Яворова збір від продажу пива – на 3 роки, громаді Жовкви збір копиткового податку передавався на 3 роки [4].

Тимчасовий характер володіння правом стягнення податків зумовлював часті фінансові зловживання. Цьому сприяла відсутність постійного контролю за діями органів самоуправління, що в умовах Галичини надавало переваги полякам у порівнянні з представниками інших національностей, оскільки саме вони займали більшість владних посад. За даними австрійської статистики, у 1896 р. греко-католики (українці) переважали лише у складі 4 міських рад Східної Галичини, ще в 65 мали представництво, а в 20 не мали жодного члена ради. Того ж року римо-католики (поляки і полонізовані українці, німці, чехи і т. д.) у 9 міських радах становили весь склад, в 9 – абсолютну більшість, а в 65 мали впливове представництво. Євреї мали абсолютну більшість в 14 міських радах і представництво у всіх інших міських радах Східної Галичини. В цілому ж частка радних (делегатів у міських радах) – греко-католиків у містах – склала 24,9 %, а греко-католики становили 31,4 % населення міст. Частка радних – римо-католиків – становила 33,6 %, а населення – лише 23,5 %; частка радних – євреїв – 40,9 %, при населенні – 44,5 %. Українці не мали жодного радного у міських радах Західної Галичини [5]. Тому не дивно, що дискримінації зазнавали найчастіше саме вони. Дискримінація породжувалася прагненням окремих міських урядовців протегувати своїм родичам, друзям, а іноді і просто знайомим зі “свого світу”.

Приміром, в січні 1890 р. в м. Городку ревізори виявили, що протягом трьох років громадська міська рада приховувала від Галицького

сейму і Намісництва обсяги міської каси, а інвентаризація майна міста велася недбало. Через таку халатність значна частина міських земель використовувалася сторонніми особами, з багатьох міщан не стягувалися податки. Боржниками міського бюджету виявилися більшість міських урядовців – виключно поляки та євреї, а “сторонніми” – рідні і близькі радних. Всі міські роботи і громадські підприємства були в руках радних, а перевірка громадською радою їхніх рахунків велася вибірково. Аналогічні зловживання були зафіксовані у Перемишлі, Ярославі, Станіславі та інших містах, що свідчить про масовість цього явища [6]. Газета “Діло” змушена була констатувати: “...куди тільки Виділ краєвий зішле свого делегата на люстрацію, – певно не обійдеться без того, що делегат знайде т. зв. непорядки, тобто обманства, мальверзації, крадежі і тому подібні цвітки, що їх таке щедро родить нива галицької автономії...” [7].

За тогочасних умов життя міщан найважливішими були дві проблеми: 1) нестача житла; 2) дефіцит вільних робочих місць. Тому зловживання властей щодо їх вирішення додатково загострювали соціальні та міжнаціональні суперечності, особливо польсько-український антагонізм.

В українській історіографії (праці О. Мазурка, певною мірою Я. Хонігсмана [8]) і досі під впливом радянської ідеології зберігається теза про єдність, монолітність соціальних класів, особливо робітничого, відсутність у пролетарському середовищі національних суперечностей, але, на нашу думку, такі твердження щодо міських робітників Галичини є хибними. Про наявність польсько-українських протиріч серед робітників було відомо соціалістичним партіям та організаціям краю. Так, однією з ключових фраз у численних їхніх зверненнях, відозвах до робітників було словосполучення “...без різниці чи Поляк, Русин чи Німець...” [9]. Однак документи Дирекції Львівської поліції свідчать, що ні в 1882 р., ні в 1905 р., ані у наступних роках розбіжності у робітничому середовищі подолати не вдалося. Навіть мітинги, демонстрації, страйки проходили виключно в тому чи іншому національному середовищі. Наприклад, 23 липня 1905 р. у Львові відбувся мітинг польських будівельників; 10 грудня 1905 р. – віче українських робітників та інтелігенції; 23 грудня того ж року – збори лідерів єврейських робітничих общин і т. д. [10]. Спільно вдавалося провести лише першотравневу демонстрацію, але на ній завжди домінуючими були польські елементи, оскільки святкування відбувалося завжди в переддень чергової річниці польської конституції 1791 р. [11].

Певні суперечності, породжені національними особливостями були і в середовищі підприємців, торговців. Так, проявом польсько-української конкуренції стала спроба окремих польських політиків узаконити квоти для торгівлі сіллю з Велички (Західна Галичина) на Косівщині і в самому м. Косові, яке було великим центром видобутку соляної ропи [12].

Якщо польське населення в містах і містечках Галичини було широко репрезентоване від маргінальних груп до привілейованих верств, то українці переважно представлені ремісниками, робітниками, інтелігенцією та дрібними торгівцями. Попри певну тенденцію до збільшення частки українського населення міст, воно проживало переважно у передмістях.

Польсько-українська ворожнеча особливо гостро проявлялася у великих містах (Львів, Теревовля, Бережани, Тернопіль, Коломия, Станіслав, Яворів, Снятин, та ін.), де частка представників обох націй була значною, а в малих містах і містечках (Щирець, Косів, Підволочиська, Сенява та ін.) превалювали християнсько-єврейські стосунки. Це обумовлювалось суто соціально-економічною боротьбою за робочі місця, за ринки збуту продукції та житло. Якщо у малих містах та містечках українці часто поєднували заняття ремеслом з веденням сільського господарства, могли проживати на околиці чи у сусідніх селах, то у великих містах вони вели боротьбу за елементарне виживання [13].

Приплив малокваліфікованих, а тому й дешевих, українських робітників та ремісників з сільської місцевості до великих міст спостерігався у останній третині XIX – на початку XX ст. викликав найчастіше опір з боку польських чи полонізованих пролетарів, чиє становище починало у зв'язку з цим погіршуватися. Найгостріші суперечки точилися на ринку праці. Значна частина документів про перипетії тієї боротьби втрачена, але про її гостроту свідчать чимало газетних публікацій того періоду та донесення поліції. Завдяки їм довідуємося, що методами міжнаціональної конкурентної боротьби за роботу виступали звичайні сутички, побиття, нанесення матеріальної шкоди та збитків, а в поодиноких випадках – страйки і мітинги [14]. Так, польські будівельники Стрия оголосили страйк після того, як міський магістрат найняв на будівництво військових казарм українців з прилеглих сіл [15]. Для робітників Львова однією з головних проблем була боротьба з халупниками – колишніми селянами, які займалися ткацтвом, швацтвом, чоботарством у орендованих квартирах чи у самостійно виліплених з глини халупах. Під тиском робітничих корпорацій міський магістрат декілька разів проводив акції, руйнуючи халупи у передмістях, районі цитаделі та Високого Замку [16].

Становище на ринку праці у містах та містечках упорядковувала “Устава промислова”, схвалена у 1867 р. нижньою палатою австрійського парламенту (незначні зміни та доповнення до неї були зроблені у 1881 р.). Польська газета “Robotnik” зазначала, що цей законодавчий акт відстоює не розвиток вільного ринку, а права середньовічних цехів. Відповідно до даного закону, всі промислові заняття було поділено на промисли вільні (фабрики), концесійні (тобто такі, що за певну плату передавалися у концесію – шинкарство, каменярство, чищення каналів, друкарство) та рукодільні (кравецтво, швацтво, столярство). Заняття двома останніми видами промислів дозволялося лише тим, хто належав до відповідної корпорації чи цеху [17].

Завдяки цьому закону більшість українців, що переселялися у великі міста і починали займатися ремеслом, опинялися в нелегальному становищі, оскільки не належали до жодного з цехів. До конкуренції з польськими та єврейськими ремісниками і робітниками додавалося переслідування поліцією та владою, на яких чинили вплив цехи. По-іншому було в середніх та малих містах. Цеховий устрій там не мав міцних засад, українське населення становило значну частку, а в окремих містах (Миколаєві, Радехові, Печеніжині) – абсолютну більшість. Це дозволяло вільно займатися ремеслом, торгівлею. Українське населення міста Комарна, наприклад, займалося виготовленням зимових шапок, торгівлею садовою, маслом, молоком, рибою, тютюном, ткацтвом, шевством, бондарством. При цьому різними ремеслами могли займатися члени однієї родини чи сім'ї. Річний прибуток таких сімей міг складати 200 золотих ринських і більше, значну суму для того часу [18].

Характерно, що на побутовому рівні польські та українські міщани не лише конфліктували. Між ними частими були й приклади добросусідства, толерантності. Редактор видання “Gazeta Stryjska” Едмунд Острушка, зазначав, що для більшості польських газет притаманне нерозуміння русинів (українців). За його словами, періодика висвітлювала крайнощі в українській ментальності і не вказувала про позитивні риси, змальовувала українців варварами, хоча у житті: “...Поляки з Русинами сходяться, живуть, ведуть справи, п'ють вино...”. Та водночас Е. Острушка заперечував існування у Галичині “гармонії і братньої милості”, оскільки в містах русини не люблять поляків так, як лише може “в цілому світі хлоп не любити пана” [19]. Однак, на нашу думку, значною мірою на відносини між поляками і українцями у містах впливала не лише приналежність до різних станів, а й конкуренція на ринку праці у низці галузей економіки.

Загострення польсько-українських взаємин часто мало сезонний характер. В ті пори року, коли роботи вистачало на всіх, прояви ксенофобії були рідкістю, та вже з настанням морозів припинялося більшість будівництв й інших сфер господарювання, де найчастіше використовувалася некваліфікована робоча сила і міжнаціональний антагонізм набирив нової сили. Його загострював і сезонний наплив селян у міста у пошуках роботи, спричинений тривалою перервою у сільськогосподарських роботах. Про суттєві сезонні коливання безробіття і, відповідно, погіршення польсько-українських взаємин повідомляли Президента Львова та Намісництво адміністрація залізниці, дирекція поліції. Лише з будівництва львівського вокзалу у жовтні 1901 р. було звільнено 1309 робітників із 1400 працюючих. Звільняли їх у зв'язку зі зменшенням об'єму робіт і відсутністю коштів для виплати зарплат тимчасово непрацюючим. Такі масові звільнення погіршували і криміногенну ситуацію в краї. Тільки влітку, щоб вирішити ці проблеми, міська рада Львова організувала громадські роботи і зводила безробіття до мінімуму [20]. Проте боротьба з безробіттям нечасто входила до діяльності місь-

ких рад Галичини. Її проводили лише в 7 – 8 найбільших містах провінції.

Ще однією умовою погіршення польсько-українських стосунків у містах було збереження цехового устрою. У Галичині станом на 1894 р. налічувалося біля 50 тис. членів цехів. З них підмайстрами, челяддю, учнями були майже 28 тис., а решта – майстрами. Майже 90 % майстрів були римо-католиками, тобто поляками чи полонізованими українцями. В середовищі підмайстрів, челяді та учнів переважали греко-католики – українці (біля 60 %) [21].

Становище останніх категорій ремісників було надзвичайно поганим. Ще 23 квітня 1891 р. промисловий інспектор Артур Навратіл повідомляв Намісництву про гостру необхідність видачі робітничих книжок учням і підмайстрам, яких майстри приймають на навчання і “занадто довго тримають на пробі”, що гальмувало економічний розвиток Галичини. Він пропонував обмежити навчання в цехах 4 роками, а не 6-7, як це практикувалося. За його словами, цехові учні перебували у найгіршому становищі з усіх працюючих груп населення: “... знущаються з них не лише самі майстри, але й домашні та челядники..., вони живуть у майстрів у найгірших помешканнях (пивниці, горища), на робочих столах, без ліжка...” [22].

Введення робітничих книжок для підмайстрів та учнів, а також реалізація інших пропозицій А. Навратіла не виправили ситуації. Так, у 1897 р. у більшості цехів краю навчання тривало понад 4 роки, а учні і підмайстри зазнавали професійної дискримінації і економічного визиску зі сторони майстрів [23].

Певна конкуренція відбувалася між польською та українською інтелігенцією у галузях медицини, адвокатури та технічних спеціальностях. Про якісь серйозні конфлікти мова йти не могла внаслідок нечисельності українських інтелектуалів та превентивних заходів австрійської влади. Однак певна дискримінація українців все-таки існувала. Їй сприяв той факт, що більшість представників української інтелігенції походили з родин священнослужителів, а представники польської зазвичай вели свій родовід зі збіднілої шляхти. Останні успадковували зневажливе ставлення до нижчих соціальних верств. Подекуди спостерігалось сприяння міських властей польській інтелігенції на противагу українській [24].

Найбільших утисків зазнавали українські гуманітарії – вчителі шкіл та гімназій. Наприклад: у місті Станіславі (зараз Івано-Франківськ) у 1900 р. проживало біля 21 % українців і 30 % поляків, але не було жодної української школи чи гімназії. Протягом 5 років (з 1900 по 1905) товариство “Руських жінок” зверталося по допомогу до магістрату для приватної української школи. Коштів не вистачало навіть на утримання учениць і учителя. Магістрат не виділив жодної корони на потреби цього товариства. Водночас на приватну польську школу імені Ленартовича виділялося щорічно 2 – 2,5 тис. корон і це за умов, коли у місті існували державні польськомовні школи [25].

Перепоною налагодження рівноправних взаємин між польськими та українськими міщанами була, поряд з іншими, і проблема житла. Її був покликаний розв'язати закон від 9 лютого 1892 р., згідно з яким передбачалося будівництво у містах і містечках будинків для неодружених і сімейних робітників, будинків громадського використання – лазень, цирулень і т. д. У 1902 р. Галицький сейм законодавчо знизив податки для власників таких будинків, а також осіб і установ, що займалися їх зведенням [26].

Однак ці заходи породили лише додаткові зловживання з фінансами міст та містечок. Невідомий дописувач “Gazety Stryjskiej” зазначав, що, хоча справа житла для жителів міст є питанням першочергового значення, а ідеалом для кожного батька родини – посідання власного будинку, “...більшість мешканців у великих містах ніде не проживають...”. Він же вказував на те, що міські робітники проживають у винаймлених будинках, за які часто йдуть бійки між поляками і українцями. На його думку, такі будинки були необхідні кожному місту Галичини, в т. ч. Стрию, а для їх будівництва потрібне створення робітничих кас взаємодопомоги, оскільки держава спромоглася звести робітничі будівлі лише для працівників залізниці у Львові [27].

Дефіцит житла породжував зростання цін на ринку нерухомості та гальмував економічне зростання міст. Тернопільська газета “Głos Podolski” повідомляла, що власники житла у місті завищують умови оренди. Наприклад, один власник кам'яниці, вартістю 700 золотих ринських, винаймав її на рік за 1600 золотих ринських. І це було типовим явищем. Газета пропонувала на літний період встановити намети і пристосувати під житло старі вагони, паралельно розпочавши будівництво нових будинків [28]. Аналогічні проблеми з нестачею житла існували в кожному місті краю.

Окремі домовласники, шукаючи додаткових джерел прибутків, переобладнували під тимчасове житло конюшні, стайні, інші господарські споруди. Такі трансформації будівель фіксувалися магістратами міст, завдяки чому можна прослідкувати стійку тенденцію до зростання частки пристосованих під оселі споруд у всьому комплексі новобудов. Якщо протягом 1881 – 1890 рр. переобладнаних будинків у містах та містечках майже не було, то вже в 1891 – 1900 рр. вони становили 1/10 – 1/15 у різних міських гмінах. У наступному десятиріччі їхня частка зросла до 1/6 – 1/7. Наприклад, у Тернополі до 1900 р. пристосованих жител у документах не було зафіксовано. У 1901 р. в цьому ж місті їх налічувалося 2 з 12 новобудов, а в 1902 р. – 5 з 35. Власниками пристосованих приміщень були у 4 випадках поляки і у 3 євреї [29].

Оселялися у переобладнаних приміщеннях переважно ті робітники, які напередодні покинули навколишні села і були за етнічним походженням у більшості українцями. Чисельність цієї категорії населення встановити досить важко, оскільки жодного її обліку не велося. На підставі окремих мемуарів та газетних повідомлень можна лише припустити, що частка робітників, вихідців з навколишніх українських сіл стано-

вила значний відсоток у передмістях всіх великих міст східних повітів Галичини і сягала в окремих випадках 20-30 %, хоча безпосередньо на міській території вона була нижчою [30].

Трудова діяльність таких переселенців з сіл вступала у суперечність із існуючим тоді законодавством, ставила їх у нелегальне становище і робила можливими щодо них зловживання з боку працедавців. Трудові мігранти повільно перетворювалися на городян. Вони, як і селяни, розглядали вихідців з привілейованих та заможних станів у дусі патерналізму, приписуючи їм риси святочності та меценатства. При цьому новоявлені міщани залежали у всьому від волі працедавця. У робітничому середовищі могло існувати невдоволення окремим працедавцем чи домовласником, але воно рідко переходило у відкриті протести чи інші активні дії, обмежуючись переважно тихим саботажем, нанесенням матеріальної шкоди тощо.

Світогляд колишніх селян зазнавав істотних змін лише під тиском нових обставин. Змінювалася шкала цінностей, моральних норм, життєвих пріоритетів. Українські міщани часто були змушені працювати під час власних релігійних свят, брати участь у святкуваннях іновірців. У своїй ментальності вони втрачали риси антеїзму*, а основною проблемою їхнього життя ставало виживання будь-якою ціною, не беручи до уваги методи і засоби. Звичними у середовищі українських робітників, вихідців з сільської місцевості, були явища маргіналізації, ситуативних коаліцій з представниками привілейованих верств за певні матеріальні винагороди. Такі дії унеможливлювали об'єднання всіх робітників міст і містечок Галичини, незважаючи на національну приналежність.

Створення монолітної робітничої верстви особливо ускладнювалося частими компромісами серед польських городян різних станів, що сприяли консолідації польської нації в цілому, але змушували українських робітників до самостійної діяльності, як, наприклад, у ході страйкової боротьби 1898 р. [31].

Важливою соціально-економічною проблемою міст та містечок Галичини останньої третини XIX – на початку XX ст. була відсутність соціального захисту та допомоги в разі безробіття, інвалідності, тимчасової втрати працездатності, старості. Лише окремі міські магістрати проявляли ініціативу у створенні будинків престарілих для колишніх міських робітників, які не могли утримуватися родинами. У Тернополі такими “будинками” були бараки і залізничні вагони, що підкреслює драматизм життя тогочасних престарілих [32]. Велика кількість колишніх вихідців з сіл, проживши більшість життя у містах, ризикували на старість стати жебраками. Міські власті також могли примусово виселити їх до рідних сіл [33].

Певною мірою кращим було становище українських міщан у 2-3 поколіннях. Вони активніше вступали у взаємодію з поляками та євреями,

* Антеїзм – світоглядна система заснована на возвеличенні ролі землі у житті людини і всього живого.

знаходячи спільні інтереси. Серед них були непоодинокими міжетнічні шлюби, а також окрема група осіб, які з кар'єристських міркувань змінювали греко-католицьке віровизнання на римо-католицьке. Лише у Львові чисельність цієї групи сягала у 1908 р., за підрахунками сучасного львівського історика Ю. Михальського, 402 особи [34].

Однак часто саме економічна конкуренція підсилювала міжетнічну ворожнечу, особливо у колі дрібних та середніх купців. Це зумовлювалося дискримінацією у справах надання прав на продаж у законодавстві. У 1902 р. львівський магістрат на вимогу польських та єврейських торговців законодавчим рішенням заборонив українцям з Синевідська Вижнього вести у Львові торгівлю яблуками, грушами, сливами та горіхами на підставі того, що “пришельці та зайди відбирають заробок місцевих горожан...” [35]. Українські купці, про яких йшла мова, вже понад 200 років проживали у Львові, хоча не були громадянами міста і фігурували у всіх документах під назвою “бойки синевідські”. Їм не допомогли зберегти ринки збуту ані звернення до послів Галицького сейму Є. Олесницького та барона О. Бруницького, ані проведення мітингів та поширення листівок на свій захист. Їхнє об'єднання, яке носило всі ознаки цехової організації і координувало діяльність майже 150 купців, було усунуте з львівських базарів виключно політичними засобами [36]. Підгрунтя цього конфлікту було суто економічне, але його наслідком стало зростання недовіри українців до роботи магістрату, поширення у їхньому “світі” нових антипольських та антиєврейських настроїв. Хоча щороку частина українських міщан домагалася визнання своїх прав на проживання у містах і містечках, можливості для наступної їх дискримінації зберігалися.

Досить своєрідною була соціальна структура польського населення середніх галицьких міст та містечок. У низці громад вказаної категорії, східних повітів, поляки становили нечисельну групу і належали переважно до різних прошарків державних і міських чиновників та офіціалістів – економів, писарів, канцеляристів, клерків, адвокатів, лікарів, інженерів, представників інших інтелектуальних професій, які працевлаштовувалися у господарствах і на підприємствах заможних городян – поляків, а в окремих випадках – австрійців. Це було характерно особливо для малих міст і містечок: Надвірної, Косова, Кутів, Отинії тощо [37].

У великих містах, окрім зазначених категорій населення, поляки належали також до робітничої та торговельної верстви. Саме в них у кількох гмінах (Львів, Ярослав, Перемишль, Сянок, Самбір, Дрогобич, Стрий, Станіслав, Коломия, Городок, Сокаль, Броди, Бережани, Терембля, Бучач) протягом 1880–1914 рр. частка поляків зростала [38].

Зростання чисельності прошарків урядників і офіціалістів та робітників і торговців у польському середовищі відбувалося різними шляхами. Кількість останніх збільшувалася здебільшого за рахунок природного приросту. Натомість чиновництво та інтелектуали з приватних маєтностей в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. поповнювалися також з числа збіднілої польської шляхти, часто уродженців повітів Захід-

ної Галичини. Австрійські статистики фіксували внутрішньо провінційні міграції населення, не вказуючи в яку місцевість (сільську чи міську) спрямовувалися переселення, але на підставі свідчень сучасників можна припустити, що абсолютна більшість міграцій спрямовувалося саме у міста і містечка. Зрідка статистика це підтверджує, хоча не дає загальної картини про міські гміни. За її даними, у 1890 р. у Львові проживало 10 422 уродженці західних повітів, або 8,16 % всього населення міста, у Перемишлі – 7 173 (5,91 %), у Ярославі – 6 940 (5,78 %), у Рогатині – 2 097 (3,01 %) і т. д. Загалом у 1890 р., коли ще не набула поширення польська колонізація сіл, у східних повітах проживало 64 108 вихідців із польської частини краю – поляків за національністю [39].

Такі міграції не лише були законними, але і заохочувалися окремими польськими політичними діячами. Поляки, переселялися і опинялися під опікою та патронатом представників “свого світу”. В окремих випадках, як наприклад в Калуші та Хоросткові, переселенці через 2-3 роки після переселення могли очолити магістрат, що знаходило справедливе обурення зі сторони українських міщан. У тому ж Хоросткові це викликало тривалу боротьбу, яка завершилася переобранням бурмістра. Ним став українець, лікар за професією Симеон Гладій. Він зумів навести лад в управлінні міськими справами і зберігав за собою цю посаду 10 років [40].

Польські переселенці у містах і містечках Східної Галичини досить швидко ставали органічною складовою “польського світу”. Для цього їм було необхідно брати участь у діяльності численних наукових, господарських, політичних товариств, спілок, гуртків, об’єднань за інтересами чи навіть у низці балів і святкувань. Новоприбулі використовували ці інституції для демонстрації своєї заможності, освіченості (що теж було зайвим доказом заможності), та шляхетного походження.

Переселенці походили переважно зі збіднілої шляхти, водночас серед них зустрічалися вихідці з інтелігенції, робітників і селянства. Входячи “до світу” створеного у містах шляхтою і магнатерією в якості чи то буржуа, чи то прислуги вони запозичували вже існуючу шкалу цінностей і моральних норм. В ній особливо чітко відчувалося зневажливе ставлення до представників інших національностей і релігій; ідеалізація політичного та економічного ладу існуючого у Речі Посполитій, пануючої в ній ієрархії станів і народів.

Зневажливість доповнювалася зверхністю та почуттям безкарності за свої дії, оскільки більшість керівних посад у судових та правоохоронних органах займали вихідці саме з “польського світу”, які завжди обороняли “своїх”. Серед нижчих прошарків польського населення міст і містечок Галичини у останній третині XIX – на початку XX ст. теж мала місце ідеалізація минулого. Вона породжувала не лише патріотичні, але й шовіністичні настрої. Вороже ставлення до українців було лише спочатку досить малим, та впродовж зазначеного періоду неухильно зростало під впливом засобів масової інформації і різноманітної політичної агітації. У представників заможних верств ксенофобія стосовно

українських міщан часто переходила межі всіх норм і законів, що однак сприймалося “польським світом” як справедлива і необхідна норма поведінки. Це ж стосувалося до жебраків, повій, інших маргінальних груп.

У 1880 р. граф Я. Дрогоєвський, студент 4-го курсу юридичного факультету Львівського університету, застрелив сліпого жебрака лише за те, що той своєю грою на “катеринці” заважав йому грати в карти. Коли присутній там комісар поліції спробував затримати графа, то почув від натовпу аристократів: “...пана графа світ знає, як же можна його арештувати?” Випадок назвали вбивством з необережності і з Я. Дрогоєвського зняли всі обвинувачення, хоча він не мав дозволу на володіння зброєю [41].

Саме у великих містах, особливо у Львові, де існувала соціальна прірва між польським та українським населенням, такі випадки були поширеним явищем, яке набувало під впливом подій у політичному житті масового характеру. Найчастіше вони проявлялися у ході виборчих кампаній до сейму, під час страйків [42].

У малих містах польсько-українські відносини теж були напруженими. Мали місце різні провокації і погрози. Так, у січні 1906 р. у Надвірній поширилися чутки підготовку українцями нападів на поляків та євреїв. До міста було стягнуто загони жандармерії, драгунів, піхоти. І хоча чутки виявилися безпідставними частина польського і єврейського населення міста на деякий час виїхали з Надвірної [43].

Масові погроми будинків, у яких розташовувалися українські книгарні, просвітні та економічні організації, побиття українців мали місце у Львові і деяких інших містах у другій декаді квітня 1908 р., після вбивства М. Січинським галицького намісника А. Потоцького. Хоча ці акції й були організовані шовіністичними польськими партіями, гасло “*Wić Rusinów*”, поширюване у ті дні, не знайшло б підтримки без існування тривалої практики вуличних сутичок і конфліктів. На що, на нашу думку, цілком справедливо, вказувала газета “Діло” [44]. Московфільська газета “Голос народу” зазначала, що руське міщанство Східної Галичини витиснуто нелюдським ставленням поляків і безправ'ям на околицях міст і в передмістях. З'являтися українцям у окремих міських центрах було небезпечно для життя і здоров'я не лише вночі, а й у день [45].

Все вище сказане проте, не стосувалося тих українських городян, які володіли значним майном, що було рідкістю, чи переходили на латинський обряд, у спілкуванні вживали виключно польську мову. Їх хоча й зневажали, але підтримували фінансово, надавали різноманітні заохочення. Стрийська газета “Підгірська Рада” повідомляла про Тадеуша Ільницького – “*greko-katolickiego wczepolaka*” – українця, який був своїм у польському середовищі міста. Щоб заслужити на такий ступінь довіри, “він ревніше відстоював польськість ніж самі поляки”. Таких українців були десятки, а той сотні у кожному галицькому місті [46].

Однак найчисельнішою верствою українських міщан були все таки робітники. Саме їх сприйняття польських робітників, поляків загалом і

навпаки робило визначальний вплив на формування національних стереотипів. Воно проходило тривалий час і мало негативний відтінок. Причиною цього були складні міжстанові взаємини. У Львові та інших великих містах краю впродовж останньої третини XIX – початку XX ст. тривала неоголошена перманентна війна між робітниками та працедавцями, на боці останніх виступала влада, поліція і армія. У результаті різноманітних зіткнень постійно були потерпілі, а в окремих випадках, зокрема під час заворушень 1903 р., гинули люди. Жертви були серед робітників і поліції. У львівських правоохоронців не вистачало сил для боротьби з протестуючими. Тому до загонів поліції на допомогу часто залучалися військові підрозділи львівського і краківського гарнізонів [47].

Завдяки військовим у м. Перемишлі поліції вдалося заарештувати у січні 1898 р. біля 300 страйкарів – поляків і українців. Їх у 16-градусний мороз помістили у в'язницю із незаскленими вікнами. Деяких заарештованих було піддано тортурам. Усі факти зловживань поліції були викриті у ході внутрішнього розслідування, але винні у зловживаннях, як заявляв український посол Галицького сейму С. Новаковський, покарання не понесли [48].

Події у Перемишлі мали значний суспільний резонанс. Від них в однаковій мірі потерпіли і польські і українські робітники, але вони посилили саме антипольські настрої оскільки повітовим старостою та поліцейськими агентами, що допустили зловживання, були поляки. Такий негативний досвід дещо пізніше враховували краківські ремісники і робітники. Вони прийшли до думки про необхідність єднання з українцями і запевнили останніх у тому, що не всі поляки є українофобами [49].

Не відомо, чи такі спроби порозуміння мали хоч якісь наслідки. Українці й надалі могли позитивно сприймати 1-2 поляків з якими стикалися у житті, вважаючи їх винятком із усєї польської нації, котру оцінювали загалом негативно. Л. Куницький, наприклад, позитивно відгукувався про римо-католицького священника Радзішевського, але негативно писав про польських колоністів і робітників тощо [50]. Аналогічно поляки ставилися до українців.

Впродовж останньої третини XIX – початку XX ст. у містах та містечках Галичини найгостріше проявилися міжетнічні суперечності, що знаходили свій вияв у своєрідних “паралельних світах” – коли представники різних націй проживали на сусідніх вулицях, площах у одному місті, але у повсякденному побуті майже не контактували між собою, вели відмінне культурне, політичне та економічне життя. Ті ж нечисленні факти випадкових зіткнень інтересів породжували прояви ксенофобії. Найбільші етнічні спільноти Галичини жили у містах і містечках хоча й поряд, але розрізненими таборами. Навіть святкування велися окремо. Цьому сприяли і позиції церков, різні релігійні календарі та традиції. Заснування спільних польсько-українських, християнсько-єврейських чи якихось іще поліетнічних наукових, економічних, культурних товариств було надзвичайною рідкістю.

Приплив малокваліфікованих, а тому й дешевих, українських робітників та ремісників з сільської місцевості до великих міст викликав найчастіше опір з боку польських чи полонізованих пролетарів, чиє становище починало у зв'язку з цим погіршуватися. Найгостріші суперечки точилися на ринку праці. Загострення польсько-українських взаємин часто мало сезонний характер. В ті пори року, коли роботи вистачало на всіх, прояви ксенофобії були рідкістю, та вже з настанням морозів припинялося більшість будівництв й інших сфер господарювання, де найчастіше використовувалася некваліфікована робоча сила і міжнаціональний антагонізм набирив нової сили. Його загострював і сезонний наплив селян у міста у пошуках роботи, спричинений тривалою перервою у сільськогосподарських роботах.

Важливою соціально-економічною проблемою міст та містечок Галичини у останній третині XIX – на початку XX ст. була відсутність соціального захисту та допомоги в разі безробіття, інвалідності, тимчасової втрати працездатності, старості. Лише окремі міські магістрати проявляли ініціативу у створенні будинків престарілих для колишніх міських робітників, які не могли утримуватися родинами. Міста і містечка Галичини в останній третині XIX – на початку XX ст. переживали соціальні негаразди у сферах забезпечення населення житлом та роботою. Їхнє загострення не було результатом однієї обставини чи дії, а виступало наслідком тривалих процесів та тенденцій, які призводили до соціального поділу між українцями і поляками, християнами та євреями, погіршуючи і доповнюючи його міжнаціональними та релігійними конфліктами на побутовому рівні. Це не виключало можливостей добросусідського проживання українців та поляків, але зводило їх до мінімуму. Підсилення міжнаціональних протиріч соціальними відбувалося за певної бездіяльності міських магістратів, сформованих на дискримінаційних для українських міщан засадах. Остання обставина знижувала рівень довіри населення до органів міського самоуправління, змушувала соціальні низи шукати революційні шляхи розв'язання проблем. Вона ж штовхала українців до створення власних, альтернативних державних та польським, культурних і економічних організацій. Соціально-економічний розвиток міст та містечок Галичини і його визначальний негативний вплив на польсько-українські відносини було перервано початком Першої світової війни

Література

1. Уривок з “Хроніки Львова” Варфоломія Зиморовича про будівництво князем Львом Даниловичем високого і низького замків та заселення території міста // Історія Львова в документах і матеріалах. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 10 – 11; Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К.: Критика, 2004. – С. 19-22; Монолатій І. Німецькі колонії Галичини в таблицях: довідник. – Коломия: Вік, 2000. – С.37.
2. Новинки // Діло. – 1890. – 11 (23) січня. – Ч. 12. – С. 3-4.

3. Samorząd miejski // Głos pokucki. – Kołomyja. – 1899. – 13 kwietnia. – № 5. – S. 1-2.
4. Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівства Галичини і Володимирії wraz з Великим Князівством Краківським. – Львів, 1890. – С. 129-135.
5. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych / Pod redakcją T. Pilata. – Lwów, 1909. – T. XXVII. – Zs. I. – S. 14-16.
6. Новинки (Господарка громадской рады въ Городку) // Діло. – 1890. – 21 марта (2 цвѣтня). – Ч. 65. – С. 3.
7. “Непорядки” въ управѣ мѣста Городенка // Діло. – 1890. – 14 (26) цвѣтня. – Ч. 83. – С. 2.
8. Мазурок О. С. Города западно-украинских земель эпохи империализма. – Львов: Свит, 1990. – 156 с.; Хонігсман Я. С. Соціальна структура населення Галичини на початку ХХ ст. // Українське слов’янознавство. – Львів, 1972. – Вип. 6. – С. 63 - 73.
9. Листування з Намісництвом у Львові, комісаріатом поліції у Перемишлі і місцевою поліцією, дисциплінарне розслідування цих подій та інше з додатками газет “Работник” та “Напшуд” (1898 р.) // Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. 350: Дирекція поліції у Львові. – Оп. 1. – Спр. 2575. – Арк. 94-125.
10. Повідомлення організацій та осіб про наступні збори, мітинги, конференції, донесення агентів поліції про робітничі демонстрації, вуличні хвилювання і т. д. (1905 р.) // ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2852. – Арк. 6, 32-55.
11. Strajk żydowskich robotników stolarskich // Gazeta Mieszczańska. – 1907. – 6 lipca. – № 32. - S. 7.
12. Новинки // Діло. – 1890. – 19 (31) січня. – Ч. 15. – С. 3.
13. Василевский Л. Галиция. – СПб., 1908. – Т. 1. – С. 267.
14. Списки власників новобудов у місті Тернополі за 1901 – 1902 рр., (1903 р.) // Державний архів Тернопільської області (ДАТО). – Ф. 33. – Оп. 1. – Спр. 261. – 8 арк.
15. Strajk robotników przy budowie koszar // Ziemia Stryjska. – Stryj. – 1914. – № 17. – 25 kwietnia. – S. 3.
16. Walka z chałupnictwem // Gazeta krawiecka. – 1908. – 7 marca. – Nr. 5. – S. 1-2.
17. Przywrócenie cechów // Robotnik. – Kraków. – 17 stycznia. – 1883. – № 2. – S. 1-2.
18. Дубъ Гаврило. Промысль, підприємчивість, торговля Комарянцьвъ // Діло. – 1888. – 22 грудня (3 счня). – С. 2.
19. Ostruszka E. Kilka słów w sprawie ruskiej // Gazeta Stryjska. – Stryj. – 1893. – 1 lipca. – № 3. – S. 1.
20. Переписка з намісництвом у Львові і Дирекцією Львівської залізниці про запобігання безробіттю серед сезонних робітників у Львові (1901 – 1903 рр.) // ДАЛО. – Ф. 350 – Оп. 1. – Спр. 4882. – Арк. 1-15зв.

21. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych / Pod redakcją T. Pilata. – Lwów, 1897. – Т. XVI. – Zs. I. – S. 9, 25.
22. Листування з Галицьким намісництвом, торгово-промисловою палатою у Львові та ін. про страйки, безробіття та діяльність ремісничих, промислових і торгових цехів, корпорацій, товариств і кас соціального страхування, видачі робітничих книжок, (1890 – 1891 рр.) // ДАЛО. – Ф. 3: Магістрат міста Львова. – Оп. 1 – Спр. 3785. – С. 10-14 зв.
23. Листування з Галицьким намісництвом, торгово-промисловою палатою у Львові та іншими про страйки, безробіття і діяльність ремісничих, промислових і торгових цехів, корпорацій, товариств і кас соціального страхування, видачі робітничих книжок, (1894 – 1897 рр.) // ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 4090. – Арк. 25, 36-39.
24. Дописи “Дъла” зъ Хоросткова (Красни порядки въ мыстечку Хоростковъ) // Діло. – 1890. – 15 (27) марта. – Ч. 60. – С. 2.
25. Звіти про діяльність “Вищого жіночого інституту імені Ленартовича” і товариства “Приватної жіночої семінарії” в Станіславі за 1899 – 1913 рр. // Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). – Ф. 7: Станіславське міське управління, 1841-1918 рр. – Оп. 1 – Спр. 191. – Арк. 1-8; Переписка з товариством “Руських жінок” про надання фінансової допомоги (1900 – 1910 рр.) // ДАІФО. – Ф. 7: Станіславське міське управління, 1841-1918 рр. – Оп. 1 – Спр. 211. – Арк. 1-12.
26. Ustawa o mieszkaniach dla robotników // Gazweta Narodowa. – Lwów. – 1902. – 31 lipca. – № 193. – S. 1.
27. Domy robotnicze // Gazeta Stryjska. – Stryj. – 1893. – 15 grudnia. – № 14. – S. 1-2.
28. Brak pomieszkań // Głos Podolski. – Tarnopol. – 1894. – № 24. – 15 grudnia. – S. 2.
29. Справа В. Бартницького, звинуваченого у нанесенні побоїв (1902 р.) // ДАТО. – Ф. 21: Микулинецький повітовий суд. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 1-6.
30. Отзывъ до русскихъ ремесленниковъ // Голось труда. – Львовъ. – 1909. – 15 (28) мая. – Вып. 1. – С. 8; Крюков Н. А. Славянскія земли. Сельское хозяйство въ славянскихъ земляхъ въ связи съ общимъ развитіемъ этихъ странъ. – Т. II. – Ч. I.: Галиція. – Петроградъ, 1915. – С. 64-65.
31. Рапорт львівської дирекції поліції про хід зібрання Польської народної партії присвяченого підготовці до виборів і сейм, заснування кредитового банку, общинних кредитових кас і укрупненню селянських земельних (1898 р.) // Центральний державний архів України у м. Львові (ЦДІУАЛ). – Ф. 146: Галицьке намісництво в м. Львові, 1772-1920 рр. – Оп. 7. – Спр. 4720. – Арк. 1-2 зв.
32. Заява чоботаря Гаєвського про направлення його в будинок престарілих і рішення магістрату (1912 р.) // ДАТО. – Ф. 33: Тернопільський міський магістрат). – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 1.

33. Протоколи міського магістрату по обстеженню матеріального, соціального становища осіб на одержання довідок, що засвідчують місце проживання і листування з гмінними управами по цих питаннях (1901 – 1913 рр.), т. 1 // ДАТО. – Ф. 33. – Оп. 1. – Спр. 215. – Арк. 20-23.
34. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ ст. (1902 - 1914). – Львів: Каменяр, 2002. – С. 33.
35. Війна проти бойків // Діло. – 1902. – 25 Падолиста (8 грудня). – Ч. 204. – С. 3.
36. Олесницький Є. Торгівельна організація Бойків Синевідських // Економіст. – 1904. – № 2. – С. 8.
37. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. Wydany przez krajowe biuro statystyczne / Pod kierunkiem T. Rutowskiego. – Lwów, 1882. – Т. XVI. – Zs. II. – S. 163.
38. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych / Pod redakcją T. Pilata. – Lwów, 1912. – Т. XXIV. – Zs. II. – S. 8-16.
39. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych / Pod redakcją T. Pilata. – Lwów, 1896. – Т. XV. – Zs. III. – S. 45.
40. Дописи “Дъла” зь Хоросткова (Красни порядки въ мыстечку Хоростковъ) // Діло. – 1890. – 15 (27) марта. – Ч. 60. – С. 2.
41. Новый Каневский – граф Дрогоевский // Діло. - 1880. – 27 вересня (9 жовтня). – Ч. 75. – С. 4.
42. Листування з Намісництвом у Львові, військовим командуванням міста Львова й іншими про страйки будівельних робітників 1902 – 1903 рр., вуличні хвилювання у Львові та інше (1869 – 1907 рр.) // ДАЛО. – Ф. 350. - Оп. 1. – Спр. 4825. – Арк. 115-126.
43. Справа по звинуваченню Сочинського Антона за розміщення в газеті “Слово польське” замітки про підготовку українцями різні поляків і євреїв у місті Надвірна, 1906 р.) // ДАІФО. – Ф. 225: Станіславська державна прокуратура м. Станіслав, Галицького намісництва, 1867 – 1918 рр.). – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 2-5.
44. Вчєрашні погроми // Діло. – 1908. – 14 (1) цвітня. – Ч. 83. – С. 1.
45. Наше мъщанство // Голосъ народа. – 1909. – 18 (31) грудня. – С. 2-3.
46. Всячина (Tadeuszku, Tadeuszku, co się z siebie stalo?) // Підгірська Рада. – Стрий. – 1910. – 1 цвітня. – Ч. 6. – С. 5.
47. Листування з командуванням міста і командуванням 11 корпусу у Львові про співробітництво військових частин з поліцейськими властями під час маніфестацій, демонстрацій та інших масових виступів місцевого населення (1902 – 1908 рр.), т. 2. // ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2641. – Арк. 131-147; Листування з Намісництвом у Львові, військовим командуванням міста Львова й іншими про страйки будівельних робітників 1902 – 1903 рр., вуличні хвилювання у Львові та інше (1869 – 1907 рр.) // ДАЛО. – Ф. 350. - Оп. 1. – Спр. 4825. – Арк. 106-115.

48. Листування з Намісництвом у Львові, комісаріатом поліції у Перемишлі і місцевою поліцією, дисциплінарне розслідування цих подій та інше з додатками газет “Работник” та “Напшуд” (1898 р.) // ДАЛО. – Ф. 350: Дирекція поліції у Львові. – Оп. 1. – Спр. 2575. – Арк. 18-19 зв., 37 зв.
49. Там само. – Арк. 3-5 зв.
50. Куницький Л. Спогади. – Львів, 2003. – С. 35.

*Стаття постуила в редакційну колегію 15.12.2009 р.
Рекомендовано до друку докт. іст. наук, професором Кугутяком М.В.*

**THE POLISH-UKRAINE RIVALRY IS IN THE SYSTEM OF
EMPLOYMENT AND HOUSING IN CITIES AND TOWNSHIPS
OF GALICIA IN THE LAST THIRD XIX –
AT THE BEGINNING OF XX ITEM**

Vitenko M.

*Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk,
Ivano-Frankivsk, +380(342)59-61-87; e-mail: kf@hpu.if.ua*

In this article an author analyses influence of socio-economic factors on the Polish-Ukraine mutual relations in Galicia. The special attention is taken the problems of deficit of habitation, competition at the market of labour, social defence of habitants of cities of region. An author uses a term the “parallel worlds” for determination of ethnic-religions associations between which actually and there were peracute socio-economic disputes related also to the religious and national factors.

Keywords: *Galicia, Polish-Ukraine relations, socio-economic factors, association.*